

037 L'expression plastique nouvelle dans la peinture

Vooraf

Van 1 tot 25 december 1925 wordt in Parijs (18 Rue de la Ville l'Evêque) de tentoonstelling 'L'Art d'Aujourd'hui. Exposition Internationale' gehouden. Op de tentoonstelling hangen werken van de schilders Piet Mondriaan, Theo van Doesburg¹, César Domela² en Vilmos Huszár³. De tentoonstelling is voor Mondriaan redelijk succesvol; hij schrijft aan Oud⁴ (16 december 1925): 'Op de tentoonstelling van l'Art d'Aujourd'hui heb ik een der twee verkocht aan de comte Noailles⁵ alhier. Van Doesburg heb ik gewoon genegeerd bij de opening⁶. Ik was er met Mart Stam⁷ die heel sympathiek is.'

Christan Zervos⁸, oprichter en redacteur van het tijdschrift *Cabiers d'Art* wijdt in het eerste nummer van *Cabiers d'Art* (januari 1926) een artikel aan de tentoonstelling 'L'Art d'Aujourd'hui'. In het artikel schrijft hij ook over het Neo-Plasticisme. Mondriaan leest het artikel over het Neo-Plasticisme, ziet dat Zervos een en ander niet goed begrepen heeft en hij besluit te reageren. *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* is de reactie van Mondriaan op het artikel van Zervos.

Bron

De enige bron van de tekst *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* is de publicatie in het septembernummer van het tijdschrift *Cabiers d'Art*⁹. Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of de tekst van Mondriaan redactionele wijzigingen heeft ondergaan. We kwalificeren deze bron als 'geautoriseerd, maar met twijfel over de redactie'.

Een gepubliceerde tekst beschouwen als voltooid.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst is de publicatie van *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*. Evidente drukfouten zijn in de leestekst verbeterd en in noten aangegeven.

Titel

De gepresenteerde tekst heeft dezelfde titel als de publicatie: *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*.

Datering en ondertekening

De tekst van Mondriaan is ondertekend: 'P. Mondrian.', maar niet gedateerd. Het nummer van *Cabiers d'Art* waarin het artikel van Mondriaan verschijnt, heeft als datering: 'Septembre 1926'. De datering van de publicatie is de datering van de gepresenteerde tekst is: september 1926¹⁰.

Ontstaan en publicatie

Zervos publiceert in het januarinummer (1926) van *Cabiers d'Art* een recensie over de tentoonstelling 'L'Art d'Aujourd'hui'. Hij schrijft onder andere: 'Il y a dans les œuvres des néoplasticiens, avec le mépris de l'anecdote et du sentimentalisme, un dédain total des images qui naissent de la passion sensuelle de la vie. Van Doesbourg, Domela, Mondrian suppriment dans leurs œuvres toute signification naturelle et humaine. Les drames du cœur sont remplacés chez eux par les inquiétudes de l'intelligence.' En hij besluit het artikel met: 'La logique et la science que cubistes et néoplasticiens ont apportées sont nécessaires pour rendre à l'instinct ses assises et peut-être la spontanéité à la génération qui vient.'

¹ Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands schrijver, kunstenaar en redacteur van *De Stijl*.

² César Domela Nieuwenhuis (1900-1992), Nederlands schilder.

³ Vilmos Huszár (1884-1962), Hongaars/Nederlands kunstenaar en medewerker van *De Stijl*.

⁴ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect. Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

⁵ Charles de Noailles (1891-1981), Frans kunstverzamelaar en mecenas.

⁶ In augustus 1924 kwam het tot een breuk tussen Mondriaan en Van Doesburg (CRII: 127).

⁷ Mart Stam (1899-1954), Nederlands architect, vriend van Mondriaan.

⁸ Christian Zervos (1889-1970), Grieks-Frans criticus, uitgever en galeriehouder; oprichter van het tijdschrift *Cabiers d'Art* (1926-1960) in Parijs.

⁹ *Cabiers d'Art* 1, no. 7 (september 1926): 181-183.

¹⁰ Mondriaan woont dan in Parijs, 26 Rue du Départ.

Als Mondriaan dit leest, voelt hij dat Christian Zervos het Neo-Plasticisme niet helemaal begrijpt en dat het tijd wordt om een en ander recht te zetten. Hij schrijft een artikel waarin hij nog eens duidelijk het Neo-Plasticisme uitlegt: *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*.

Mondriaan stuurt op 17 mei 1926 een brief aan Zervos. De brief is niet gevonden. Over de inhoud van de brief zijn we iets te weten gekomen door een samenvatting in een veilingcatalogus¹¹: 'Mondrian poursuivit un grand travail afin propager ses idées sur le néo-plasticisme, parallèlement à son œuvre créatrice. Théoricien rigoureux, il explique dans cette lettre, quel doit être le placement précis des photos de ses tableaux dans la revue.'

In een brief aan Zervos (27 september 1926) bedankt Mondriaan voor de publicatie van zijn artikel: 'Je vous remercie de vos bon soins pour mon article qui est imprimé maintenant tout comme je souhaitais. Je suis content que le public a la pure description du mouvement néo-plastique et quelques de ses idées principales par votre édition.'¹² Verder is niets bekend over een correspondentie tussen Mondriaan en Zervos met betrekking tot *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*.

Vele jaren later (14 juni 1941) schrijft de Amerikaans Charmion von Wiegand¹³ in haar dagboek dat zij Mondriaans teksten wil vertalen en hij zijn teksten uit *Cahiers d'Art* zal opzoeken: 'But you are a writer and an artist, I showed him Florence Codman's reply to my letter, which states she wants to see the material in the fall and I promised I would begin working on the translations and he said he would find the old Cahier D'arts with his material in it and would translate some more dialogues. The one that had appeared in De Stijl.'¹⁴

Afbeeldingen

Bij *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* zijn zeven afbeeldingen afgedrukt van schilderijen: twee schilderijen van Mondriaan, twee van Van Doesburg, één van Vantongerloo, één van Huszar en één van Domela. De afbeeldingen van de schilderijen van Mondriaan zijn afgedrukt in zwart-wit met daaronder tweemaal dezelfde tekst 'Mondrian. Tableau.' De eerste afbeelding is het schilderij 'Tableau No.IX' uit 1925 (B161), het tweede is een ruitvormig schilderij uit 1919 (B99)¹⁵.

Reacties van tijdgenoten

Er zijn geen directe reacties op het artikel *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* van Mondriaan gevonden. Wel heeft de correspondent in Parijs voor *Het Vaderland* - W.F.A. Röell – in september 1926 een stukje geschreven over 'Toegepaste Neoplastiek'¹⁶.

Röell schrijft onder andere: 'Afdalende in de Rue Pigalle vindt men links een lichtreclame: Bij Leo Faust, door eenige bizarre staketsels gesteund. Twee wagon-restaurant-ramen, boven afgesloten door zonnematglas en ventilatoren omramen een deur, die met zijn glazen kier omringd door blauwen en rooden rechthoek dadelijk een typisch neo-plastisch effect maakt, zoodat men eerst denkt aan te kloppen: Bij Mondriaan. [...] Het is de binnenhuisarchitect Piet Zwart, die de laatste moderne uitvindingen met de schoone verhoudingswetten der Neoplastiek wist te huwen. In navolging van Mondriaan, bezig zijn blokjesschilderijen uit te breiden tot heele wandschilderingen, deelt de artiest zijn muren in door liggende en staande rechthoeken, roze, lichtblauw en lichtgeel geschilderd, die elkaar in evenwicht houden en met het eveneens neoplastische plafond (waarom verwaarloozen we dit altijd?) een uiterst-harmonische compositie vormen. [...] Orthodox-neoplastisch mag men dit nieuwe restaurant niet noemen. Ik denk dat Mondriaan zou fulmineeren tegen de zwakke aftreksels van zijn sterke primaire kleuren. [...] Wat internationale vlaggetjes achter den bar, wat elegante Parijsche vrouwtjes, wat saxofoon-negers boven het trapgat geïnstalleerd en deze inrichting verheft zich van de wetenschappelijke en abstract-philosofische orde (is Mondriaan au fond geen fröbel-Hegel?) tot het volle, veelordelijke, tegenstrijdige leven'.

¹¹ Christian Derouet. 'Mondrian expose à Paris, rive droite, rive gauche, 1921-1928'. In tent.cat.: *Mondrian in New York*. Tokyo, 1993: 57-58.

¹² Vindplaats brief aan Zervos: Fondation Custodia, Paris.

¹³ Charmion von Wiegand (1898-1983), Amerikaans kunstrecensente en kunstenares.

¹⁴ The Paul Getty Research Institute, Los Angeles, USA; Call Number 990024 'Piet Mondrian letters received (photocopied, 1940-1941'. (With the courtesy of the Estate of Charmion von Wiegand and their representative, Michael Rosenfeld Gallery, LLC, New York, NY.)

¹⁵ CRII: 270-272, B99; CRII: 316, B161.

¹⁶ Van onze correspondent [W.F.A. Röell] 'Bij Leo Faust. Toegepaste Neoplastiek.' *Het Vaderland*, (6 september 1926): Avondblad.

Op het artikel van Röell volgt een reactie. Een ingezonden brief, waarin een lezer zich afvraagt wat bedoeld wordt met 'orthodox neoplastisch', is de volgende dag onderwerp in de column 'Zijlichtjes' van Garruli Filius¹⁷.

Filius schrijft: 'Voorts heeft Van Doesburg zich tot het schuine bekeerd. Z'n ouders hebben er veel weet van. Heele nachten blijft ie uit. En zingt allerlei rare liedjes. Dat heeft ie allemaal van dien akeligen Kurt Schwitters. Niets aan te doen. Dat moet betijen. Nou en daar staat Mondriaan sindsdien alleen met z'n horizontaal-verticaal. U weet: dat beteekent overlangs en overdwars. Mondriaan is dus gekruist. Van boven naar onder en van links naar rechts loopt, er dus een streep door. [...] Maar wat praat ik? Het is toch immers allemaal kunst, echte levenswarme kunst, het zijn immers ontroeringen en kreten en stille, grondelooze droomen van schitterende schoonheid! Niet? Geloof u dat niet? Maar dan bent u orthodox!'

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁸. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstraction, angle droit, art abstrait pur, art abstrait-réel, chromoplastique néo-plasticienne en architecture, cubisme, équilibre, équilibre des rapports purs, équivalence totale des plans et du fond, esprit du temps nouveau, intuition pure, moyen d'expression universel, néo-plasticisme, oppositions permanentes - contrariantes et neutralisantes, oppositions principales, plastique pure.*

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Zervos schrijft in het januarinumnummer (1926) van *Cahiers d'Art* een artikel, waarin hij iets zegt over 'les œuvres des néoplasticiens'. Mondriaan reageert hierop en stuurt Zervos zijn tekst *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*. Op grond van dit gegeven vermoeden wij dat Mondriaan deze tekst in februari 1926 heeft geschreven. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1926 vijftien schilderijen vervaardigd: B167-B181¹⁹. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan *L'expression plastique nouvelle dans la peinture* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁷ Garruli Filius 'Zijlichtjes. Explicatie'. *Het Vaderland*, (7 september 1925): Avondblad B.

¹⁸ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

¹⁹ CRII: 320-328.